

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ανά χείρας βιβλίο προσεγγίζει ευαίσθητα θέματα που αφορούν τη σύγχρονη ιστορία της Θεσσαλονίκης. Το Ολοκαύτωμα των Εβραίων τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια της πόλης και η τύχη των εβραϊκών περιουσιών αποτελούν τις κύριες θεματικές του. Τα περισσότερα στοιχεία και το αρχαιακό υλικό που δημοσιεύεται εμφανίζονται για πρώτη φορά με αυτό το βιβλίο. Σκοπός είναι να προωθηθεί η ιστορική γνώση και η συγκεκριμένη έκδοση να γίνει σημείο αναφοράς στο μέλλον και κίνητρο για περαιτέρω έρευνα.

Με αρκετή καθυστέρηση, δύο περίπου δεκαετίες πριν από το κλείσιμο του 20ού αιώνα, ξεκίνησε και στην Ελλάδα η διαδικασία έρευνας και παρουσίασης του Ολοκαυτώματος, όπως και της ιστορίας των εβραϊκών κοινοτήτων στη χώρα. Για τη Θεσσαλονίκη τούτο αποτελεί μια δύσκολη συνθήκη, καθώς η πόλη υπέφερε τον μαζικό εκτοπισμό και την καταστροφή της πολυπληθούς εβραϊκής κοινότητας, που στην έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου αριθμούσε σχεδόν 50.000 ψυχές.

Η διαχείριση της μεταπολεμικής εποχής και της μνήμης της πόλης στηρίχτηκαν σε μεγάλο βαθμό στη σιωπή και τον υποβιβασμό χώρων που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη νεότερη και σύγχρονη εποχή. Ένα τέτοιο μέρος είναι και η πλατεία Ελευθερίας, που έχει υποφέρει από τις αποφάσεις των τοπικών υπεύθυνων φορέων, και ακόμη δεν έχει αποκατασταθεί, ούτε η εικόνα της ούτε και η ιστορική σημασία της.

Τοπόσημο σύμβολο για τη νεότερη και σύγχρονη ιστορία της πόλης, η πλατεία Ελευθερίας είναι συνδεδεμένη με τη μακραίωνη εβραϊκή παρουσία με τραγικό τρόπο. Εκεί πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο του 1942, το Μαύρο Σάββατο, η κλήση των Εβραίων από τις γερμανικές αρχές για εγγραφή για καταναγκαστικά έργα. Ήταν το πρελούδιο στην τελική πράξη του εκτοπισμού και της εξόντωσης. Στη συμβολή των οδών Νίκης και Βενιζέλου, στη δεξιά πλευ-

ρά (νοτιοανατολική) της πλατείας Ελευθερίας έχει τοποθετηθεί από το 2007 το μνημείο του Ολοκαυτώματος των Ελλήνων Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Σήμερα, με φόντο άλλοτε λαμαρίνες και άλλοτε παρκκαρισμένα αυτοκίνητα, το μνημείο που αναπαριστά την επτάφωτο λυχνία με φλόγες με ένα πλέγμα ανθρώπινων σωμάτων περιμένει ακόμη την πολυπόθητη ανάπλαση της πλατείας ώστε να βρει την οριστική του θέση.

Το γεγονός ότι η πλατεία Ελευθερίας, μέρος με εξέχουσα ιστορική σημασία, ήταν για δεκαετίες χώρος υπαίθριας στάθμευσης αυτοκινήτων αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο η Θεσσαλονίκη και οι εκπρόσωποί της διαχειρίστηκαν την ιστορία και τη μνήμη της πόλης. Με σιωπές, υπεκφυγές και αδιαφορία, στολίστηκε όλο το μεταπολεμικό οικοδόμημα μιας πόλης που προσπαθούσε, περισσότερο απ' όσο όφειλε, να αποδείξει την εθνικοφροσύνη και την ελληνικότητά της. Όταν πλέον η ιστορική έρευνα αλλά και το ανανεωμένο ενδιαφέρον των πολιτών, ανάμεσά τους και ορισμένοι που ανέλαβαν θέσεις στη δημοτική αρχή, αναζήτησαν απαντήσεις στα ερωτήματα για τη λήθη και τη σιωπή, απαντήσεις δεν έλαβαν. Ακόμη και σήμερα υπάρχουν ερωτήματα που αιωρούνται σχετικά με τη νεότερη ιστορία της Θεσσαλονίκης και τη μεταπολεμική της πορεία, και ειδικότερα με την εβραϊκή κοινότητα των 50.000 ψυχών που αποδεκατίστηκε διωκόμενη στα στρατόπεδα θανάτου.

Δεν πρέπει όμως να μας ξενίζει η απροθυμία να συζητηθούν θέματα που άπτονται του μεταπολεμικού μετασχηματισμού της Θεσσαλονίκης. Όταν στις 8 και 9 Μαΐου του 1945 στο Παρίσι, τη Νέα Υόρκη, το Λονδίνο και στη Μόσχα ο κόσμος είχε ξεχυθεί στους δρόμους και πανηγύριζε το τέλος του πολέμου, στη Θεσσαλονίκη και γενικότερα στην Ελλάδα προετοιμάζονταν για έναν νέο πόλεμο, αδελφοκτόνο.¹ Η χώρα εξάλλου είχε ήδη ζήσει τον ενθουσιασμό και τη χαρά της απελευθέρωσης νωρίτερα. Στην Αθήνα οι Γερμανοί αποχώρησαν στις 12 Οκτωβρίου του 1944, στη Θεσσαλονίκη στις 30 του ίδιου μήνα.

Οι πανηγυρισμοί και οι γιορτές ξεκίνησαν νωρίτερα αλλά κράτησαν λιγότερο. Τον Δεκέμβριο του 1944 η σύγκρουση ανάμεσα στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας και το ΚΚΕ ανέδειξε τους νέους διαχωρισμούς και τον διχασμό της ελληνικής κοινωνίας έπειτα από τέσσερα χρόνια κατοχής.

Από το 1946 έως το 1949 η χώρα έζησε τον εφιάλητη του εμφυλίου πολέμου. Στη μετεμφυλιακή εποχή οι όροι, οι προκλήσεις και το διακύβευμα ήταν εντελώς διαφορετικά. Πολλοί συνεργάτες, δωσίλογοι και άνθρωποι των Γερμανών βρέθηκαν αναβαπτισμένοι στην εθνικοφροσύνη και συνέχισαν τις ζωές τους δίχως επιπτώσεις και συνέπειες για την προδοτική τους δράση στη διάρκεια της Κατοχής. Τούτο δεν είναι παράξενο, ούτε αποτελεί ελληνική πρωτοτυπία. Οι περισσότερες

1. Για τους εορτασμούς στην Ευρώπη και την Αμερική, Ian Buruma, *Έτος μηδέν. Μια ιστορία του 1945*, Θύραθεν, Θεσσαλονίκη 2018, σ. 26-30.

χώρες στην Ευρώπη κινήθηκαν αντίστοιχα, ακόμη και εκεί όπου επιβλήθηκαν σοσιαλιστικά καθεστώτα. Το κράτος έπρεπε να έχει συνέχεια, και κάθαρση στον κρατικό μηχανισμό δεν επήλθε σχεδόν πουθενά, ειδικά στα σώματα ασφαλείας.² Το παρελθόν ήταν ένας τόπος που πονούσε και όφειλε να ξεχαστεί, να μη δέχεται επισκέψεις. Τόσο η Δυτική όσο και η Ανατολική Ευρώπη κτίστηκαν εν μέρει πάνω στις σιωπές και τη λήθη, μπροστά στις νέες διαιρέσεις και τις προκλήσεις που προξενούσαν. Υπήρχε πάντα η αγωνία για ένα πισωγύρισμα και ένα νέο αιματοκύλισμα.³ Οι λαοί έπρεπε να προχωρήσουν, η ζωή έπρεπε να ξαναρχίσει.

Οι δίκες μεταπολεμικά σε όλη την Ευρώπη των υπευθύνων για τα εγκλήματα, των συνεργατών τους και των δωσιλόγων εκφυλίστηκαν και τα αιτήματα για απονομή δικαιοσύνης έδωσαν γρήγορα τη θέση τους στην ανάγκη υιοθέτησης της γραμμής της εθνικής ενότητας. Αν και εκατοντάδες χιλιάδες δικάστηκαν, ελάχιστες ποινές εκτελέστηκαν για το μέγεθος των εγκλημάτων και ακόμη λιγότεροι παρέμειναν επί μακρόν στις φυλακές.⁴ Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 ελάχιστοι ήταν οι καταδικασμένοι που παρέμεναν φυλακισμένοι για τα εγκλήματα που διέπραξαν στη διάρκεια του πολέμου.

Στην Ελλάδα η κατάσταση δεν ήταν διαφορετική. Η σπουδή της πολιτείας να αποδώσει δικαιοσύνη και να ξεχωρίσει την ήρα από το στάρι γρήγορα ξεθύμανε και αθώοι ή ένοχοι βρέθηκαν ελεύθεροι να συνεχίσουν τις ζωές τους. Στη Θεσσαλονίκη το Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων απήγγειλε κατηγορίες κατά εκατοντάδων Ελλήνων πολιτών που είχαν εκμεταλλευτεί τα μαρτύρια ενός ολόκληρου λαού και είχαν συνεργαστεί με τον εχθρό. Ήταν ο πρώτος καιρός από τη λήξη του πολέμου και υπήρχε καθολικό αίτημα για κάθαρση και απονομή δικαιοσύνης. Πολλοί προφυλακίστηκαν, λίγοι όμως καταδικάστηκαν και οι ποινές τους γρήγορα μεταβλήθηκαν.

Όπως διαπιστώνεται, ελάχιστες ήταν οι καταδίκες. Ακόμη και στην αυστηρότερη των ποινών, αυτήν του θανάτου, αρκετοί γλίτωσαν τελικά με μερικά χρόνια ειρκτής. Ο Α. Α. καταδικάστηκε σε θάνατο (απόφαση 94α/10.7.1945) στη Θεσσαλονίκη τον Ιούλιο του 1945 για συνεργασία με τους Γερμανούς, ισόβια στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων και δήμευση της περιουσίας του.⁵

2. Mark Mazower, *Σκοτεινή ήπειρος. Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2011, σ. 34-36.

3. Tony Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2012, σ. 9.

4. Mazower, *Σκοτεινή ήπειρος*, ό.π., σ. 33-36. Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, ό.π., σ. 69-75.

5. Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) – Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας (IAM), Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων (ΕΔΔ), GRGSA-IAM_JUS013.01, Φ. 347, Υπόθεση Α. Α. Ο Α. Α. ήταν γνωστός για τη δράση του στη Θεσσαλονίκη, καθώς ήταν από τους πρώτους που φυλακίστηκαν από το ΕΑΜ κατά τη σύντομο περίοδο της κυριαρχίας του στην πόλη (Νοέμβριος 1944-Φεβρουάριος 1945).

Όπως ανέφερε το κατηγορητήριο, ως διερμηνέας στη γερμανική υπηρεσία καταλυμάτων (Quartieramt) προχωρούσε σε εξώσεις και εγκαταστάσεις οικογενειών σε εβραϊκές κατοικίες εκβιάζοντας και απαιτώντας χρηματικά ποσά και αφαιρώντας διάφορα είδη, όπως έπιπλα και σκεύη. Τον Οκτώβριο της ίδιας χρονιάς, η ποινή του Α. με βασιλικό διάταγμα μετατράπηκε σε ισόβια δεσμά. Ακολούθως το 1949 η ποινή μεταβλήθηκε σε δωδεκαετή φυλάκιση και το 1950 σε πενταετή.⁶ Ο Α. αφέθηκε δηλαδή σύντομα ελεύθερος. Στη μεταπολεμική Ελλάδα ο πολιτικός διχασμός και ο εμφύλιος πόλεμος είχαν γρήγορα αλλάξει τις προτεραιότητες. Το παρελθόν, όπου βόλευε και εξυπηρετούσε, έπρεπε να μείνει πίσω. Από την άλλη πλευρά πιθανόν διωκόμενοι μεταπολεμικά βρέθηκαν και άνθρωποι σε πραγματική ανάγκη, πρόσφυγες, για παράδειγμα, από τις βουλγαροκρατούμενες περιοχές, που έλαβαν ένα εβραϊκό διαμέρισμα ή ένα κατάστημα. Θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν όλοι ένοχοι;

Με το δεδομένο της ανάγκης επανεκκίνησης της ζωής και της προσπάθειας να επανασυσταθεί εκ νέου το κοινωνικό και οικονομικό τοπίο, τα θέματα που άπτονταν της αποκατάστασης των Εβραίων ήρθαν σε δεύτερη μοίρα, σκόπιμα ή όχι. Στα σημαντικότερα όμως ζητήματα για τη διαμόρφωση της μεταπολεμικής Θεσσαλονίκης, το θέμα των εβραϊκών περιουσιών συνέχισε να κατέχει σημαντική θέση και να θέτει ερωτήματα: Ποια ήταν η τύχη των εβραϊκών περιουσιών; Τι απέγιναν; Η σιωπή που κάλυψε την πόλη είχε σχέση με τις περιουσίες; Ή μήπως η αδιαφορία που επέδειξε μεγάλο μέρος του χριστιανικού πληθυσμού και οι διάφοροι επικεφαλής στον διωγμό και εκτοπισμό των Εβραίων ήταν που έφερε την ένοχη σιωπή; Όμως ποιος ήταν ο ρόλος των μεσεγγυούχων-διαχειριστών των εβραϊκών περιουσιών; Πώς αντιμετώπισαν τη δεδομένη προσπάθεια των επιζώντων Εβραίων ή των συγγενών τους να διεκδικήσουν τις περιουσίες τους μετά τον πόλεμο;

Στα παραπάνω ερωτήματα θα πρέπει να σταθούμε και στη θέση του ίδιου του ελληνικού κράτους: Ποιες ήταν οι ενέργειες της ελληνικής πολιτείας σχετικά με τους Έλληνες Εβραίους; Ποια μέτρα προβλέφθηκαν, ποιοι νόμοι ψηφίστηκαν και πότε τελικά εφαρμόστηκαν; Γιατί το 1949 θεωρείται κομβικό έτος;

Στην πραγματικότητα, ορισμένα από τα ερωτήματα έχουν άμεσες απαντήσεις. Ήδη το 1944, λίγες ημέρες μετά την αποχώρηση των Γερμανών, η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας με τον δεύτερο μόλις νόμο της, τον 2/1944 (ΦΕΚ 6/27.10.1944), «Περί καταργήσεως των ν. 1977/44 και 1180/44 και αποδόσεως των ισραηλιτικών περιουσιών», καταργούσε τον κατοχικό νόμο και αναγνώριζε την ανάγκη απόδοσης των εβραϊκών περιουσιών στους νό-

6. ΓΑΚ – ΙΑΜ, ό.π., βασιλικό διάταγμα, Αθήνα 13 Μαρτίου 1950 (ΦΕΚ Γ', 72/16.3.1950).

μικούς κατόχους τους. Λίγο καιρό αργότερα ιδρύθηκε το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος (ΚΙΣΕ) και στη συνέχεια ο ΟΠΑΙΕ, ο Οργανισμός Περιθάλψεως και Αποκαταστάσεως Ισραηλιτών Ελλάδος, που θα γίνει, με καθυστέρηση πέντε περίπου χρόνια από την απελευθέρωση, ο φορέας διαχείρισης των ισραηλιτικών περιουσιών σε αντικατάσταση της ΥΔΙΠ. Η ΥΔΙΠ, η «Υπηρεσία Διαχειρίσεως Ισραηλιτικών Περιουσιών», ήταν ο οργανισμός του Δημοσίου που δημιουργήθηκε το 1943 κατ' εντολή των Γερμανών για να διαχειριστεί τις εβραϊκές περιουσίες που άφηναν πίσω οι εκτοπιζόμενοι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης. Στην πράξη όμως η ΥΔΙΠ αποτέλεσε τον φορέα νομιμοποίησης της διαρπαγής των εβραϊκών περιουσιών στη Θεσσαλονίκη. Η δημόσια υπηρεσία όριζε διαχειριστές των εβραϊκών ακινήτων (καταστημάτων, γραφείων, επιχειρήσεων, εργοστασίων, κατοικιών) τους μεσεγγυούχους, οι οποίοι διαχειρίζονταν τις εβραϊκές περιουσίες. Οι γερμανικές αρχές, οι ελληνικές αρχές, φορείς και ιδιώτες έσπευσαν να παρέμβουν για να λάβουν μερίδιο στη μοιρασιά. Κατά τεκμήριο, τα πλέον πολύτιμα εβραϊκά περιουσιακά στοιχεία κατέληγαν σε άμεσους συνεργάτες των Γερμανών ή και στους ίδιους τους Γερμανούς. Από την άλλη πλευρά στις εβραϊκές κατοικίες στεγάστηκαν και χιλιάδες Έλληνες πρόσφυγες που είχαν ξεφύγει από την εθνοκάθαρση και τις διώξεις στις βουλγαροκρατούμενες περιοχές.

Η ίδια η ορολογία που χρησιμοποιήθηκε στα ελληνικά δημόσια έγγραφα δείχνει και τον τρόπο αντιμετώπισης των Εβραίων, που δεν πρέπει να ξεχνάμε ήταν Έλληνες πολίτες, και των περιουσιών τους. Οι Εβραίοι που διώκονταν και εκτοπίζονταν αναφέρονταν ως «αποδημούντες» ή «αναχωρούντες», τα υπάρχοντα που άφηναν πίσω και οι περιουσίες τους ως «εγκαταλειφθείσες».

Τα ερωτήματα που προκύπτουν σε σχέση με τις εβραϊκές περιουσίες στη Θεσσαλονίκη είναι πολλά και ο στόχος της μελέτης αυτής είναι να επιχειρήσει να απαντήσει σε ορισμένα από αυτά. Από την άλλη πλευρά το ζήτημα των εβραϊκών περιουσιών δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί μονοδιάστατα, αλλά πρέπει να τεθεί σε ορθή βάση με τις κατάλληλες διακρίσεις. Τι εννοούμε «περιουσία»; Είναι ένα καθαρά υλικό θέμα; Η πλούσια εβραϊκή πολιτιστική και κοινωνική παρουσία πριν από τον πόλεμο και η παντελής απώλεια κάθε εβραϊκής πολιτιστικής και αυτόνομης έκφρασης στη μεταπολεμική Θεσσαλονίκη δεν αποτελούν μια «περιουσία» που χάθηκε, μια απώλεια; Η ιστορία της μεταπολεμικής Θεσσαλονίκης δεν υπέφερε αρκετά από τη σιωπή; Η μακροχρόνια, αδιάλειπτη εβραϊκή παρουσία για τετρακόσια πενήντα χρόνια περίπου δεν είναι μια «περιουσία» για τη Θεσσαλονίκη που απωλέστηκε; Τα χρόνια του 21ου αιώνα οι πόλεις της Ευρώπης αναδεικνύουν τις ξεχασμένες τους πλευρές, τα σκοτεινά τους σημεία, τους τόπους, για παράδειγμα, της εβραϊκής παρουσίας και τα κτίρια και τις περιοχές της εβραϊκής ζωής. Τι έχει απομείνει από αυτά στη Θεσσαλονίκη; Εξακολουθεί να είναι η πόλη των φα-

ντασμάτων, όπως ο εύστοχος τίτλος του βιβλίου του Μαρκ Μαζάουερ;⁷ Ποια είναι η κληροδοτημένη εβραϊκή «περιουσία» αυτής της πόλης;

Όσον αφορά την υλική διάσταση, κι εδώ πρέπει να γίνουν οι απαραίτητες διευκρινίσεις. Περιουσία σύμφωνα με τη σύγχρονη ερμηνεία είναι το σύνολο των κινητών και ακινήτων που κατέχει κάποιος. Αυτός ο κάποιος μπορεί να είναι ένα φυσικό πρόσωπο, μια εταιρεία ή ένας οργανισμός, μια συλλογικότητα ή μια κοινότητα ανθρώπων. Τι είναι κινητή περιουσία όμως και τι ακίνητη; Ο Αστικός Κώδικας στο άρθρο 948 δίνει τον εξής ορισμό: «*Ακίνητα πράγματα είναι το έδαφος και τα συστατικά αυτού μέρη. Κινητά είναι όσα δεν είναι ακίνητα*».⁸ Συνεπώς ακίνητα είναι τα οικοπέδα και τα συστατικά τους μέρη, για παράδειγμα, τα κτίρια καθώς και οποιοδήποτε κινητό είδος το οποίο ωστόσο έχει προσαρμοστεί στο ακίνητο και δεν μπορεί να αφαιρεθεί χωρίς να προκληθεί βλάβη στο πρώτο (άρθρο 953-954 ΑΚ). Σε αντιδιαστολή, όλα τα υπόλοιπα πράγματα-αντικείμενα θεωρούνται κατά τον Αστικό Κώδικα κινητά. Εν προκειμένω ακίνητες ιδιοκτησίες μπορούν να θεωρηθούν τα οικοπέδα-γεωτεμάχια και τα οικοδομήματα (σπίτια-γραφεία-βιοτεχνίες, εργοστάσια, αποθήκες) που υπάρχουν σε αυτά κι έχουν συνδεθεί με τη γη. Από την άλλη πλευρά ο εξοπλισμός των κτιρίων (οικιακός εξοπλισμός –οικοσκευές σπιτιών– εργαλεία – μηχανήματα σε βιοτεχνίες και εργοστάσια και γενικότερα πάγιος και μη επαγγελματικός εξοπλισμός) και οποιοδήποτε άλλο αντικείμενο μπορεί να αφαιρεθεί αποτελεί την κινητή τους περιουσία. Κινητή περιουσία θεωρείται οτιδήποτε αποτιμάται σε κάποια αξία, πραγματική ή συμβολική. Κινητή περιουσία είναι οι οικονομίες που έχει κάποιος, ο προσωπικός του πλούτος, χρήματα, καταθέσεις, ομολογίες, μετοχές και τα διάφορα τιμαλφή, κοσμήματα και μη. Κινητή περιουσία είναι όλα τα προσωπικά και μη είδη που έχει ένα φυσικό πρόσωπο, το βιος του δηλαδή· κινητή περιουσία είναι και όλα τα είδη –αντικείμενα και ο πλούτος, κινητός και ακίνητος– μιας κοινότητας.

Εν κατακλείδι, με την έννοια της «περιουσίας» εννοούμε τα υπάρχοντα που έχει κάποιο φυσικό ή μη πρόσωπο. Ως ακίνητη περιουσία θεωρούμε την ιδιοκτησία, την ιδιοκτησία ενός ακινήτου, επαγγελματικού ή οικιστικού, ενός καταστήματος ή ενός σπιτιού. Άρα το ένα ερώτημα όσον αφορά τις εβραϊκές περιουσίες απευθύνεται στις εβραϊκές ιδιοκτησίες. Οτιδήποτε άλλο θεωρείται κινητή περιουσία, και εδώ το ερώτημα που τίθεται είναι: τι απέγιναν οι εβραϊκές κινητές περιουσίες; Οι οικονομίες, οι οικοσκευές, τα προσωπικά και επαγγελματικά είδη του κάθε Εβραίου της Θεσσαλονίκης;

7. Mark Mazower, *Θεσσαλονίκη, πόλη των φαντασμάτων. Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι 1430-1950*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006.

8. *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, ΦΕΚ 91/Α/15.3.1940. Ο Αστικός Κώδικας εκδόθηκε το 1940, αλλά άρχισε να εφαρμόζεται από το 1946.

Η διάκριση μεταξύ ακίνητης και κινητής περιουσίας είναι απαραίτητη για να κατανοήσουμε καλύτερα όσα χάθηκαν και όσα διεκδικήθηκαν μετά τον πόλεμο. Για παράδειγμα, η περιουσία της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, τα κτίριά της, οι φιλανθρωπικοί οργανισμοί που λειτουργούσαν πριν και κατά τη διάρκεια του πολέμου, ορφανοτροφεία, σχολεία, συσσίτια και οικοτροφεία, διακρίνονται στην ακίνητη περιουσία, στην ιδιοκτησία δηλαδή των ακινήτων, και στην κινητή περιουσία, στην ιδιοκτησία και κατοχή του εξοπλισμού, των εμπορευμάτων και γενικότερα όλων των ειδών που βρίσκονταν εντός των ακινήτων της κοινότητας. Κινητή περιουσία είναι και όλος ο πολιτιστικός και θρησκευτικός πλούτος – αρχεία, βιβλία, χειρόγραφα, θρησκευτικά κειμήλια και λατρευτικά είδη αιώνων που είχαν οι ισραηλιτικές κοινότητες και οι συναγωγές τους.

Το γενικό ερώτημα λοιπόν που τίθεται είναι: Ποια ήταν η τύχη των εβραϊκών περιουσιών; Το ειδικότερο ερώτημα όμως που προκύπτει διαμορφώνεται διακριτά: Ποια ήταν η τύχη των κινητών περιουσιών και ποια των ακίνητων περιουσιών; Για να μην υπάρχουν παρανοήσεις ως προς τη σπουδαιότητα των κινητών περιουσιών αρκεί να αναφέρουμε ότι υπήρχαν αποθήκες των οποίων η αξία ως ακινήτων ήταν μηδαμινή μπροστά στην αξία των εμπορευμάτων που είχαν και τα οποία λεηλατήθηκαν και χάθηκαν χωρίς να αποδοθεί το παραμικρό στους Εβραίους ιδιοκτήτες. Το ίδιο ισχύει για βιοτεχνίες και εργοστάσια που ήταν ελαφρές κατασκευές της προπολεμικής εποχής και βρίσκονταν σε οικόπεδα, για παράδειγμα, του κέντρου και της δυτικής Θεσσαλονίκης. Η αξία των οικοπέδων ήταν σχετικά χαμηλή σε σύγκριση με τον πάγιο εξοπλισμό που διέθεταν. Μηχανήματα, πάγιος εξοπλισμός, εργαλεία και εγκαταστάσεις, εμπορεύματα, προϊόντα και πρώτες ύλες που λεηλατήθηκαν εξολοκλήρου. Υπήρξαν περιπτώσεις εβραϊκών επαγγελματικών ακινήτων που αφού λεηλατήθηκαν κατά τη διάρκεια της Κατοχής στη συνέχεια γκρεμίστηκαν και ισοπεδώθηκαν ώστε να μη μείνουν ίχνη του εγκλήματος. Ολόκληρες γειτονιές, όπως ο συνοικισμός 151 και Χιρς, ισοπεδώθηκαν από συνεργάτες των Γερμανών οι οποίοι στη συνέχεια πούλησαν τα πάντα ως οικοδομικά υλικά και κέρδισαν τεράστια ποσά. Ελάχιστοι τελικά από τους κατηγορούμενους για την υπόθεση μετά τον πόλεμο καταδικάστηκαν. Το ίδιο ισχύει και για τον κινητό πλούτο, τιμαλφή και χρήματα αρκετών εβραϊκών οικογενειών, όπως και των ίδιων των κοινοτήτων ως νομικών προσώπων.

Η υπάρχουσα βιβλιογραφία

Η άνθηση στην ιστορική έρευνα για τον ελληνικό εβραϊσμό που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια επικεντρώνεται σε μεγάλο βαθμό στην προπολεμική πα-

ρουσία των εβραϊκών κοινοτήτων και κυρίως στο Ολοκαύτωμα την περίοδο του πολέμου. Εξάιρεση αποτέλεσε το βιβλίο των Σιμπή και Λάμψα για τη μετανάστευση των επιζώντων Ελλήνων Εβραίων στην Παλαιστίνη (1945-1948).⁹ Σχετικά πρόσφατα παρουσιάστηκαν νέες εκδόσεις που έθεσαν το ζήτημα των λίγων που επέζησαν και τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν μεταπολεμικά. Οι αποδεκατισμένες εβραϊκές κοινότητες, ιδίως αυτή της Θεσσαλονίκης, έμελλε να ανασυγκροτηθούν, όσες το κατάφεραν, εν μέσω των καταγιστικών πολιτικών εξελίξεων που έφερε ο εμφύλιος πόλεμος, αλλά και της επιφυλακτικότητας που εμφάνισε σε μεγάλο βαθμό η δημόσια γραφειοκρατία.

Τα δύο βιβλία της Ρίκας Μπενβενίστε, *Αυτοί που επέζησαν* και *Λούνα*, πραγματεύονται τον δύσκολο δρόμο της επιστροφής και της επανεγκατάστασης σε μια πόλη που ήθελε να ξεχάσει με κάθε τρόπο ό,τι έχει γίνει και ό,τι έχει συμβεί εις βάρος των Εβραίων κατοίκων της.¹⁰ Η *Λούνα*, μια ιστορική βιογραφία για τους αφανείς και φτωχούς Εβραίους, είναι ένα βιβλίο που σπάει τη σιωπή για τον πόνο και την ταλαιπωρία των επιζώντων.

Σε πτυχές της κατάστασης που διαμορφώθηκε στη μεταπολεμική Θεσσαλονίκη αναφέρεται και το βιβλίο της Ρένας Μόλχο *Το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων*, ενώ το βιβλίο του Λέων Ναρ, με κύρια βάση δημοσιεύματα της εφημερίδας *Ισραηλιτικών Βήμα* και των πρακτικών του συμβουλίου της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης (ΙΚΘ), στέκεται στα πρώτα δύο χρόνια 1945-1946, όπου η εβραϊκή κοινότητα επιχειρεί, αντιμετωπίζοντας μεγάλες δυσκολίες, να ανασυγκροτηθεί και να περιθάλψει τους επιζώντες.¹¹

Η έκθεση του Εβραϊκού Μουσείου Θεσσαλονίκης «Την επαύριον του

9. Ιακώβ Σιμπή και Καρίνα Λάμψα, *Η ζωή απ' την αρχή. Η μετανάστευση των Ελλήνων Εβραίων στην Παλαιστίνη (1945-1948)*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010.

10. Ρίκα Μπενβενίστε, *Αυτοί που επέζησαν*, Πόλις, Αθήνα 2014. Ρίκα Μπενβενίστε, *Λούνα*, Πόλις, Αθήνα 2017.

11. Ρένα Μόλχο, *Το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων*, Πατάκης, Αθήνα 2015. Λέων Ναρ, *Ξανά στη Σαλονίκη*, Πόλις, Αθήνα 2018. Σε πτυχές του ζητήματος έχουν συνεισφέρει με άρθρα τους αρκετοί ακόμα. Ενδεικτικά: Ευάγγελος Χεκίμογλου, «Οι “χαμένες” επιταγές του Μέρτεν», *Θεσσαλονικέων Πόλις*, 18, Θεσσαλονίκη, Σεπτέμβριος 2005, σ. 40-59. Στράτος Δορδανάς, «Εξόντωση και λεηλασία: Η Υπηρεσία Διαχειρίσεως Ισραηλιτικών Περιουσιών (ΥΔΠ)», στο Γιώργος Αντωνίου, Στράτος Δορδανάς, Νίκος Ζάκος και Νίκος Μαραντζίδης (επιμ.), *Το Ολοκαύτωμα στα Βαλκάνια*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 331-352. Μαρία Καβάλα και Κωστής Κορνέτης, «Ο ελληνικός κρατικός μηχανισμός και η διαχείριση των εβραϊκών περιουσιών της Θεσσαλονίκης», στο Ευάγγελος Χεκίμογλου και Άννα-Μαρία Δρουμπούκη (επιμ.), *Την επαύριον του Ολοκαυτώματος*, Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2017, σ. 125-139. Σημαντική επίσης είναι η μελέτη του Κωνσταντίνου Μαγκλιβέρα στο ζήτημα των μεταπολεμικών αιτημάτων για αποζημιώσεις. Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας, *Το ζήτημα των πολεμικών επανορθώσεων για τις λεηλασίες κατά τη ναζιστική κατοχή της Ελλάδος: Η περίπτωση του νομισματικού χρυσού των Εβραίων*, Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, Αθήνα 2009.

Ολοκαυτώματος», μαζί με το επιστημονικό συμπόσιο το 2017 και το βιβλίο που εκδόθηκε στάθηκαν στις δύσκολες συνθήκες τα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση.¹²

Ένα βιβλίο που ασχολείται με τα ζητήματα της ανασυγκρότησης των εβραϊκών κοινοτήτων στην Ελλάδα και της διεκδίκησης γερμανικών αποζημιώσεων ανήκει στην Άννα-Μαρία Δρουμπούκη.¹³ Στη μακρά εισαγωγή του βιβλίου της *Μια ατελείωτη διαπραγμάτευση*, η Δρουμπούκη θίγει γενικότερα τα ζητήματα της σιωπής και της δύσκολης διαχείρισης της μνήμης στη μεταπολεμική Ευρώπη. Το ζήτημα των εβραϊκών περιουσιών, της «αριανοποίησης» και της λεηλασίας στις κατεχόμενες χώρες και την ίδια τη Γερμανία εξακολουθεί να αποτελεί ένα σημαντικό θέμα που σχετίζεται με το Ολοκαύτωμα.¹⁴ Η Ελλάδα δηλαδή και η Θεσσαλονίκη σε τοπικό επίπεδο δεν αποτέλεσαν εξαιρέσεις στη γενικότερη στάση που τηρήθηκε. Όμως οι σιωπές εξακολούθησαν στην πατρίδα μας όταν πλέον στην Ευρώπη τα στόματα άνοιγαν. Ο ιστορικός Ομέρ Μπαρτόβ αναφέρει ότι το σκοτεινό παρελθόν της Ευρώπης δεν είναι νεκρό, αλλά εξακολουθεί να διαμορφώνει τις αντιλήψεις των ανθρώπων, τόσο για το παρελθόν όσο και για το μέλλον.¹⁵ Η ιστορία και η μνήμη της Θεσσαλονίκης δεν επιτρέπουν πλέον τη σιωπή.

Ένα σχετικά πρόσφατο βιβλίο που πρέπει να αναφέρουμε και εκδόθηκε στο εξωτερικό είναι της καθηγήτριας Ποθητής Χαντζαρούλας, *Child Survivors of the Holocaust*.¹⁶ Μέσα από συνεντεύξεις ελληνόπουλων εβραϊκού θρησκευματος που επέζησαν της τραγωδίας, η Χατζαρούλα επιχειρεί να προσεγγίσει με επιστημονικά εργαλεία τη διαμόρφωση της ταυτότητας αυτών των παιδιών και τη ζωή τους.

12. Χεκίμογλου και Δρουμπούκη (επιμ.), *Την επαύριον του Ολοκαυτώματος*, ό.π.

13. Άννα-Μαρία Δρουμπούκη, *Μια ατελείωτη διαπραγμάτευση: Η ανασυγκρότηση των ελληνικών εβραϊκών κοινοτήτων και οι γερμανικές αποζημιώσεις, 1945-1961*, Ποταμός, Αθήνα 2019.

14. Ενδεικτικά για τις εβραϊκές περιουσίες στην Ευρώπη, Martin Dean, Constantin Goschler και Philipp Ther (επιμ.), *Robbery and Restitution. The Conflict over Jewish Property in Europe*, Berghahn Books, Νέα Υόρκη 2007. Avi Beker (επιμ.), *The Plunder of Jewish Property during the Holocaust: Confronting European History*, Palgrave, Χάμσαϊρ 2000. Martin Dean, *Robbing the Jews: The Confiscation of Jewish Property in the Holocaust, 1933-1945*, Cambridge University Press, Κάιμπριτζ 2008.

15. Omer Bartov, «Conclusions», στο John-Paul Himka και Joanna Beata Michlic (επιμ.), *Bringing the Dark Past to Light. The Reception of the Holocaust in Postcommunist Europe*, University of Nebraska Press, Λίνκολν 2013, σ. 663.

16. Pothiti Hatzaroula, *Child Survivors of the Holocaust, Memory, Testimony and Subjectivity*, Routledge, Νέα Υόρκη 2021.

Η έρευνα και τα αρχεία

Για τις ανάγκες του βιβλίου πραγματοποιήθηκε διεξοδική έρευνα σε αρχεία ιδιωτικών και δημόσιων υπηρεσιών, οργανισμών και φορέων. Ανάμεσα στα άλλα, πραγματοποιήθηκε έρευνα στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας (Γενικά Αρχεία του Κράτους), στο Διπλωματικό Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών, στο Ιστορικό Αρχείο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, στο Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης και στα αρχεία του ΟΠΑΙΕ στο Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος. Παράλληλα έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δημόσιες υπηρεσίες, όπως στο Υποθηκοφυλακείο Θεσσαλονίκης, αλλά και στα αρχεία των τριών επιμελητηρίων (Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο, Επαγγελματικό Επιμελητήριο, Βιοτεχνικό Επιμελητήριο) της πόλης.

Ως μελέτη περιπτώσεων, το βιβλίο, εκτός από τη γενικότερη εικόνα της προπολεμικής, κατοχικής και μεταπολεμικής Θεσσαλονίκης και της εβραϊκής παρουσίας, εστίασε το ενδιαφέρον σε δρόμους της πόλης, όπως η οδός Βενιζέλου στο κέντρο, οι οδοί Μακεδονίας και Μιαούλη στα ανατολικά, αλλά και σε οδούς και περιοχές όπως η οδός Λιγδών της δυτικής Θεσσαλονίκης. Η οδός Βενιζέλου, Βασιλέως Κωνσταντίνου από τη δικτατορία Μεταξά μέχρι την απελευθέρωση, θεωρείται έως και σήμερα κατεξοχήν εμπορικός δρόμος του κέντρου της Θεσσαλονίκης. Οι οδοί Μακεδονίας και Μιαούλη, στην ανατολική πλευρά της πόλης, υπήρξαν δρόμοι με πυκνή εβραϊκή παρουσία μέχρι τον πόλεμο. Μαζί με τις οδούς Μισραχί, σημερινή Φλέμινγκ, και Ιταλίας, βρίσκονταν σε κοντινή απόσταση από το νοσοκομείο Χιρς, το σημερινό Ιπποκράτειο, συνθέτοντας μια γειτονιά με πλούσια κοινωνική διαστρωμάτωση. Όπως θα διαπιστώσει ο αναγνώστης, στη Μιαούλη κατοικούσαν από πένητες που νοίκιαζαν ένα απλό δωμάτιο και είχαν ελάχιστα υπάρχοντα μέχρι αστοί που ήταν ιδιοκτήτες μονοκατοικιών. Την ίδια λίγο πολύ εικόνα έχουμε και στην οδό Μακεδονίας. Φυσικά σε όλα αυτά θα πρέπει να συνυπολογίσουμε ότι πολλοί βρέθηκαν στη γειτονιά αυτή αναγκαστικά μετά τις γερμανικές εντολές για τη δημιουργία των γκέτο. Όσες και όσοι διαβιούσαν εκτός των ορίων έπρεπε να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να βρουν κατάλυμα εντός των γκέτο. Οι Μακεδονίας και Μιαούλη βρίσκονταν στο ανατολικό γκέτο που δημιουργήθηκε, προσωρινά όπως αποδείχθηκε, μέχρι την έναρξη των εκτοπισμών.

Σε αντιδιαστολή, στη δυτική Θεσσαλονίκη συναντώνται τα κατώτερα οικονομικά στρώματα, με απλές κατοικίες από ένα έως δύο δωμάτια μέχρι παράγκες και χαμόσπιτα. Η οδός Λιγδών αποτελεί ένα τέτοιο δείγμα και τα ελάχιστα ψήγματα ιστοριών που μπορέσαμε να ανασυνθέσουμε παρουσιάζουν μια ζωή δύσκολη, γεμάτη στερήσεις.

Στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου αναλύονται οι κοινωνικές και οικονομικές διεργασίες τα χρόνια πριν από τον πόλεμο, ενώ η προσοχή εστιάζεται στην

εβραϊκή επιχειρηματική παρουσία στην οδό Βενιζέλου (Βασιλέως Κωνσταντίνου). Η αναδιαμόρφωση του κέντρου της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917 άλλαξε εντελώς τη φυσιογνωμία της περιοχής, που διακρινόταν από πυκνή εβραϊκή παρουσία. Η Βενιζέλου, που αναδείχτηκε ως ο ακριβότερος δρόμος με βάση τον νέο πολεοδομικό σχεδιασμό, εξακολούθησε να έχει σημαντική εβραϊκή παρουσία, αφού το ήμισυ και πλέον των νέων οικοπέδων που δημοπρατήθηκαν τη δεκαετία του 1920 σε ιδιαίτερα υψηλές τιμές βρέθηκαν στην ιδιοκτησία εβραϊκών οικογενειών και της Ισραηλιτικής Κοινότητας.

Η υποχώρηση της εβραϊκής επιχειρηματικότητας την περίοδο του Μεσοπολέμου, όπως υποστηρίζεται στο κεφάλαιο, δεν οφείλεται μόνο στην έλευση των προσφύγων και τη συνειδητή προσπάθεια ελληνοποίησης της πόλης, αλλά και στην υποχώρηση της οικονομικής σημασίας της ίδιας της Θεσσαλονίκης. Η προτεραιότητα της πρωτεύουσας Αθήνας, καρδιάς όλων των δημόσιων υπηρεσιών και των οικονομικών και πολιτικών λειτουργιών, δεν επέτρεψε τη διατήρηση της σημαντικής για τα εγχώρια δεδομένα οικονομικής δραστηριότητας της Θεσσαλονίκης. Εξάλλου οι συνθήκες στην ευρύτερη περιοχή μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους και τη δημιουργία των νέων συνόρων δημιούργησαν ένα νέο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Στο ίδιο κεφάλαιο αναλύονται οι ζυμώσεις εντός της εβραϊκής κοινότητας και οι σχέσεις της με το ελληνικό κράτος. Η περίοδος πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στιγματίστηκε από το πογκρόμ στο Κάμπελ το 1931, αναδεικνύοντας τον αντισημιτισμό που ήταν υπαρκτός στη Θεσσαλονίκη και εκδηλωνόταν με την ανοχή και κάλυψη πολλές φορές των τοπικών αρχών. Η εβραϊκή κοινότητα, μέσα από αντικρουόμενες απόψεις και τάσεις, επέλεξε συνειδητά τη συμπίεση και συνεργασία με το ελληνικό κράτος. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι περισσότεροι από τους μισούς Εβραίους της Θεσσαλονίκης είχαν γεννηθεί μετά το 1912 και δεν γνώρισαν άλλη πατρίδα από την Ελλάδα. Υπηρετούσαν τη στρατιωτική τους θητεία, είχαν όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των Ελλήνων πολιτών, αλλά στην περίοδο της Κατοχής έμειναν απροστάτευτοι από το ελληνικό κράτος, εκτοπίστηκαν μαζικά και πέθαναν μαρτυρικά ως Εβραίοι. Όμως η εθνική τους ταυτότητα ήταν δεδομένη και αναμφισβήτητη. Στη σκληρή στρατοπεδική ζωή των στρατοπέδων θανάτου ήταν πάντα οι «Έλληνες», όπως εύστοχα έγραψε ο νομπελίστας συγγραφέας Πρίμο Λέβι.

Στο κεφάλαιο για την Κατοχή αναλύονται αρχικά συνοπτικά οι συνθήκες που διαμορφώθηκαν στη Θεσσαλονίκη για την εβραϊκή κοινότητα και ο διωγμός. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι δηλώσεις περιουσιών των κατοίκων των διαφόρων οδών (Βενιζέλου, Λιγδών, Μακεδονίας, Μιαούλη) που διασώθηκαν, αφού μέσα σε λίγες γραμμές γίνονται αντιληπτές οι κοινωνικές διαφορές και οι μεγάλες ανισότητες που υπήρχαν. Η δημιουργία της ΥΔΙΠ και οι μεσεγγυούχοι, οι νέοι διαχειριστές των εβραϊκών περιουσιών, παρουσιάζονται υπό το πρίσμα

του αρχαιακού υλικού που ερευνήθηκε. Το κεφάλαιο στέκεται ιδιαίτερα στις διάφορες οδούς, ενώ παρουσιάζονται και πτυχές της «δράσης» των μεσεγγυούχων και των διαφόρων συνεργών των δυνάμεων κατοχής και του δωσιλογικού καθεστώτος. Ο ρόλος της ΥΔΠΠ εξετάζεται μέσα από το πρίσμα των τελικών εκτιμήσεων για το μέγεθος της ιδιοποίησης και λεηλασίας των κινητών περιουσιών των Εβραίων που εκτοπίζονταν. Σε σχετικούς πίνακες παρουσιάζονται οι μεσεγγυούχοι με τα αντίστοιχα ακίνητα, επαγγελματικά ή οικιακά, που έλαβαν. Η συντριπτική πλειονότητα των Εβραίων ενοίκων και ιδιοκτητών των ακινήτων και των επιχειρήσεων εκτοπίστηκε και δολοφονήθηκε.

Με βάση τα παραπάνω, ενδιαφέρον παρουσιάζει η αντιμετώπιση των επιζώντων Εβραίων της πόλης από τη δημόσια γραφειοκρατία και δη τις υπηρεσίες ασφαλείας. Οι αναφορές σε έγγραφα δημόσιων υπηρεσιών που αφορούν τους Εβραίους παρουσιάζουν τη στάση των δημόσιων υπηρεσιών μεταπολεμικά. Το διακύβευμα πλέον είναι ο κίνδυνος του κομμουνισμού και η Διεύθυνση Υπηρεσίας Αλλοδαπών, που ήλεγχε μεταπολεμικά από τις υπηρεσίες ασφαλείας τη ζωή και τις δραστηριότητες των Εβραίων της Ελλάδας, στόχευε στην αποκάλυψη των κομμουνιστών εντός της κοινότητας.

Το κεφάλαιο για τη μεταπολεμική Θεσσαλονίκη εισέρχεται στην ουσία του θέματος των εβραϊκών περιουσιών και αναφέρεται αρχικά στη δύσκολη προσπάθεια των επιζώντων Εβραίων να επανέλθουν στον γενέθλιο τόπο τους. Η αποδεκατισμένη εβραϊκή κοινότητα έμελλε να αγωνιστεί για να διεκδικήσει να της δοθούν πίσω όσα της ανήκαν. Σε τούτη τη διαδικασία αντιμετώπισε τη δυσπιστία και την απροθυμία πολλές φορές των δημόσιων υπηρεσιών. Το άρθρο παρουσιάζει διάφορες πτυχές των ενεργειών της δημόσιας γραφειοκρατίας και των πολιτικών εξελίξεων καθώς η χώρα έμπαινε στον αιματηρό εμφύλιο πόλεμο. Παράλληλα αναλύεται ο ρόλος των μεσεγγυούχων, τόσο κατά τη διάρκεια της Κατοχής όσο και μεταπολεμικά, με εστίαση στην απονομή ή μη δικαιοσύνης για το έγκλημα του οικονομικού δωσιλογισμού και της διαρπαγής των εβραϊκών περιουσιών. Το γεγονός ότι ακόμη και το 1951 οι μεσεγγυούχοι κατέφευγαν σε επιθετικές δηλώσεις, έμπλεες αντισημιτικών αισθημάτων, δείχνει τη στάση εις βάρος των επιζώντων Ελλήνων Εβραίων και το σημαντικό οικονομικό διακύβευμα.

Το κεφάλαιο αναφέρεται επίσης διεξοδικά στο διπλωματικό παρασκήνιο και τους λόγους της καθυστέρησης ίδρυσης του ΟΠΑΙΕ. Μόνο μετά την περιπετειώδη ίδρυση του οργανισμού το 1949 και την εφαρμογή των προβλεπόμενων διατάξεων έγινε εφικτό να επέλθει σταδιακά ένα πλαίσιο αντιμετώπισης του ζητήματος των εβραϊκών ακινήτων περιουσιών και της απόδοσής τους στους κατά τον νόμο ιδιοκτήτες (επιζώντες ή συγγενείς κληρονόμους). Οι σχολάζουσες περιουσίες, δηλαδή οι εβραϊκές ιδιοκτησίες που δεν διεκδικήθηκαν από κάποιον συγγενή, γιατί πολύ απλά δεν είχε απομείνει κανείς λόγω του

Ολοκαυτώματος, περιήλθαν και παρέμειναν στη διαχείριση του ΟΠΑΙΕ. Στο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ίδρυση του γραφείου του ΟΠΑΙΕ στη Θεσσαλονίκη και τα πρώτα βήματα λειτουργίας και αναζήτησης των εβραϊκών ιδιοκτησιών. Μέσα από πολύχρονες αναζητήσεις και έρευνες, που πολλές φορές κατέληγαν στις δικαστικές αίθουσες, ο Οργανισμός Περιθάλψεως και Αποκαταστάσεως Ισραηλιτών Ελλάδος έγινε ο φορέας διεκδίκησης και απόδοσης των εβραϊκών περιουσιών.

Στο κεφάλαιο σχετικά με τους διάφορους δρόμους, όπως η οδός Βενιζέλου (Βασιλέως Κωνσταντίνου) στο κέντρο, η οδός Λιγδών στα δυτικά και οι οδοί Μακεδονίας και Μιαούλη στα ανατολικά, αναλύονται μία προς μία οι εβραϊκές ιδιοκτησίες. Γραμμένες ως μικροϊστορίες, φανερώνουν το δράμα των Εβραίων της Θεσσαλονίκης και τις ενέργειες και δυσκολίες του ΟΠΑΙΕ στην απόδοση των περιουσιών. Για μερικές από αυτές η διαδικασία κράτησε χρόνια.

Στη δυτική Θεσσαλονίκη και σε διάφορους δρόμους (Απολλωνιάδος, Μαδύτου, Νυμφαίου) και στη γειτονιά του Ρεζή Βαρδάρ αφιερώνεται ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο. Εκεί εντοπίζονται και τα μεγαλύτερα προβλήματα και οι αμφισβητήσεις σχετικά με τις εβραϊκές ιδιοκτησίες. Η οδός Λιγδών στο Ρεζή Βαρδάρ, τη σημερινή Ξηροκρήνη, μας δίνει μια εικόνα της κατάληξης.

Το βιβλίο επιχειρεί να απαντήσει σε δύσκολα ερωτήματα. Με νέα, αδημοσίευτα στοιχεία που προέρχονται από τη συνδυαστική έρευνα πρωτογενούς αρχειακού υλικού απαντώνται σε μεγάλο βαθμό τα ζητήματα που άπτονται τόσο των εβραϊκών κινητών όσο και των ακίνητων περιουσιών. Με το βιβλίο φωτίζεται ένα θέμα που απασχολεί για δεκαετίες την ιστορική έρευνα και την ίδια τη Θεσσαλονίκη.